

บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินวิจัยในแผนงาน ยุทธศาสตร์การบูรณาการท่องเที่ยวชุมชนเพื่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงของจังหวัดชายฝั่งทะเลตะวันออกชายแดนไทย-กัมพูชา ในกระแสการเป็นประเทศในประชาคมอาเซียน ซึ่งประกอบด้วยโครงการวิจัย 2 โครงการย่อยคือ โครงการ ยุทธศาสตร์การบูรณาการท่องเที่ยวชุมชนเพื่อผลิตซ้ำเศรษฐกิจพอเพียงของจังหวัดจันทบุรี และโครงการวิจัย ยุทธศาสตร์การบูรณาการท่องเที่ยวชุมชนเพื่อ สร้างความเป็นธรรมในการกระจายรายได้ ของจังหวัดตราด ผู้วิจัยใช้แนวการวิจัย (research approach) สหวิทยาการแบบข้ามพหุสาขา (transdisciplinary research) และใช้วิธีการวิจัยแบบผสมผสาน (mixed method) ในรายงานของแผนงานวิจัยนี้จะขอเสนอแนวความคิดเกี่ยวกับการวิจัยแนวสหวิทยาการแบบข้ามพหุสาขา วิธีการวิจัยแบบผสมผสาน การวิจัยประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า และการสัมภาษณ์ในเชิงคุณภาพ ดังนี้

1. การวิจัยแนวสหวิทยาการแบบข้ามพหุสาขา (transdisciplinary approach)
2. การวิจัยแบบผสมผสาน (mixed method)
3. การวิจัยประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า (oral history)
4. การสัมภาษณ์ในเชิงคุณภาพ

การวิจัยแนวสหวิทยาการแบบข้ามพหุสาขา (transdisciplinary approach)

วิธีวิทยาการวิจัยแนวสหวิทยาการในที่นี้ตั้งอยู่บนฐานคิดว่าการวิเคราะห์ที่ครอบคลุมทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และธรรมชาตินั้น เป็นการใช้อนุวิธีที่ไม่ได้ติดอยู่กับสาขาวิชาใดวิชาหนึ่ง แต่เป็นการก้าวที่ข้ามพหุ สาขาวิชาสหวิทยาการในที่นี้ไม่ใช่เพียงการผสมผสานระหว่างสาขาวิชาต่าง ๆ เท่านั้น แต่เป็นการมองแบบองค์รวม ดังนั้นจึงปฏิเสธการมองสังคมและธรรมชาติแยกออกเป็นสาขาวิชาต่าง ๆ ตั้งแต่แรก เนื่องจากการกระทำเช่นนี้จะทำให้คุณสมบัติเฉพาะของความเป็นองค์รวมสูญหายไปและหลังจากนั้นถึงจะนำเนื้อหาของแต่ละสาขามาผสมผสานกัน แต่การมองแบบองค์รวมเป็นความเชื่อว่าสังคมและธรรมชาติเป็นองค์รวมที่มีคุณสมบัติเฉพาะตัวซึ่งไม่สามารถเข้าใจโดยการลดทอนเป็นส่วนย่อย ๆ แล้วหลังจากนั้นจึงวิเคราะห์ภาพรวมโดยเอาส่วนย่อยต่าง ๆ มารวมกัน (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์. 2542 : 22-23)

ลักษณะ การข้ามพหุในสหวิทยาการแนวนี้จะมีแนวคิดอยู่ด้วยกัน 4 แนวคิดหลัก คือ (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. 2558 : 1)

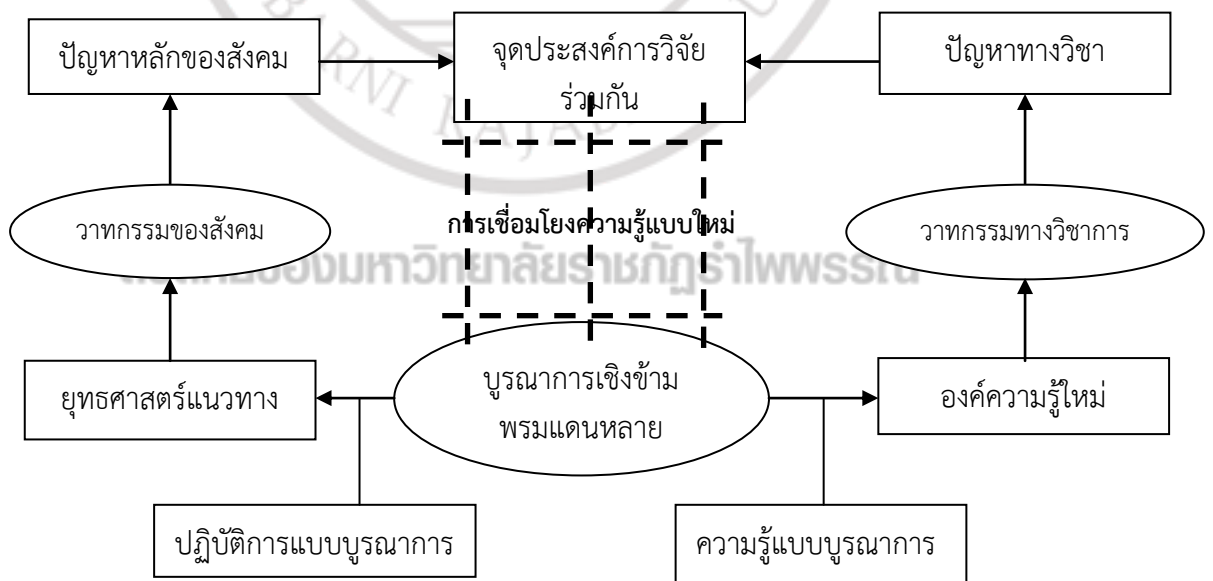
1. การข้ามพหุเรื่องการแบ่งแยกระหว่างสาขาวิชาการแต่เป็นการเดินไปมาระหว่างสาขาวิชาโดยข้ามพหุพรมแดนของสาขาวิชาที่มีการแบ่งงานกันทำในวงวิชาการอันไปสู่การศึกษาปัญหาที่ซับซ้อนและสร้างวิสัยทัศน์ใหม่ในการเรียนรู้
2. การข้ามพหุการแบ่งแยกระหว่างทฤษฎีกับการปฏิบัติ การที่จะข้ามพหุการแบ่งแยกระหว่างทฤษฎีกับการปฏิบัตินั้น จำเป็นจะต้องใช้แนวคิด praxis มาเป็นฐานคิดของสหวิทยาการแบบ

ข้ามพ้นสาขา praxis ในที่นี้ หมายถึง การบูรณาการระหว่างทฤษฎี (theory) การปฏิบัติ (practice) และการสรุปทเรียน (reflection)

3. การข้ามพ้นการแบ่งแยกระหว่างชุมชนวิชาการของมหาวิทยาลัยกับประสบการณ์ของกลุ่มประชาสังคม ดังนั้นจึงเป็นการวิจัยที่อาศัยความร่วมมือระหว่างฝ่ายต่าง ๆ ภายในชุมชนวิชาการและสังคมในวงกว้างจนทำให้เกิดการข้ามพ้นเส้นแบ่งระหว่างศาสตร์กับภูมิปัญญาพื้นบ้าน

4. การก้าวข้ามทางความคิดนอกจากการข้ามพ้นแล้ว การวิจัยแนวนี้ยังมีลักษณะของการก้าวข้ามวิธีคิดของกระแสหลักแบบเก่าที่ครอบงำสังคมโดยการแยกตัวจากการคิดแบบลดทอน (reductionism) และแบบกลไก (mechanism) (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ . 2558 : 14) ดังที่ฟริตจ็อฟ คาปรา . 2529 : 19-21) ได้อธิบายไว้ว่า “ความสนใจหลักของข้าพเจ้าตามแนวทางวิชาชีพนั่น จดจ่ออยู่ที่การเปลี่ยนแปลงทางด้านแนวความคิดต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในวิชาฟิสิกส์ตลอดช่วง 30 ปีแรกของคริสต์ศตวรรษนี้ ความคิดใหม่ๆ ในวิชาฟิสิกส์เหล่านี้ได้นำความเปลี่ยนแปลงอย่างลึกซึ้งมาสู่โลกทัศน์ของเราคือ เปลี่ยนจากความคิดกลไกแบบเดส์คาร์ทส์และนิวตัน มาเป็นทัศนะแบบองค์รวมเชิงนิเวศวิทยา วิกฤตการณ์ นี้เกิดจากข้อเท็จจริงที่ว่า เราพยายามที่จะประยุกต์ใช้ความคิดต่าง ๆ ของโลกทัศน์ที่ทันสมัย ดังเช่นที่เคยเกิดขึ้นในวิชาฟิสิกส์เมื่อทศวรรษ 1920 (พ.ศ. 2463- พ.ศ. 2473) กล่าวคือนำโลกทัศน์วิทยาศาสตร์กลไกแบบเดส์คาร์ทส์และนิวตันมาใช้กับความเป็นจริง ที่ไม่สามารถที่จะเข้าใจได้ด้วยหลักความคิดเหล่านี้อีกต่อไปแล้ว ทุกวันนี้เราดำรงชีวิตอยู่ชนิดที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวโยงกันไปทั่วโลก ไม่ว่าจะเป็นปรากฏการณ์ทางชีววิทยา ทางจิตวิทยา ทางสังคมหรือทางสิ่งแวดล้อมล้วนเป็นเหตุปัจจัยกระทบถึงกันและกันโดยตลอด การที่เราจะอธิบายโลกเช่นนี้ได้เหมาะสม เราจำเป็นต้องอาศัยการมองเชิงนิเวศวิทยา ซึ่งโลกทัศน์แบบเดส์คาร์ทส์ไม่สามารถจะเอื้อให้ได้”

ตัวแบบของการวิจัยสหวิทยาการแบบข้ามพ้นสาขาที่จะนำมาใช้ในการวิจัยของแผนงานนี้ จะใช้ตัวแบบความร่วมมือ ระหว่างนักวิชาการในมหาวิทยาลัยกับผู้นำ ในองค์กรประชาสังคม ดังแสดงได้ตามแผนภาพต่อไปนี้

ภาพ 3.1 การวิจัยสหวิทยาการแบบข้ามพ้นสาขา

จากแผนภูมิของกระบวนการวิจัย สหวิทยาการแบบข้ามพันสาขา ดังกล่าวใน การวิจัย นี้จะ นำมาเป็นกรอบในการดำเนินงานวิจัยหลายประการ คือ

1. ฐานคิดในการทำวิจัยตั้งอยู่บนความเชื่อที่ว่า การจัดการชีวิตทางสังคมมีลักษณะเป็นองค์รวมที่ไม่ได้แบ่งแยกออกเป็นเสี่ยงเสี้ยวตามการแบ่งสาขาวิชาต่าง ๆ ในมหาวิทยาลัย ดังนั้นจึงต้องใช้ การวิจัยแบบข้ามพันสาขา

2. กระบวนการวิจัยจะต้องถูกขับเคลื่อนจากการประสานระหว่างมหาวิทยาลัยกับชุมชนที่ ศึกษา ดังนั้น ทีมวิจัยในโครงการนี้จึงประกอบด้วย นักวิจัย 2 ชุด คือ ชุดแรกประกอบด้วยนักวิชาการ และนักศึกษา และ ชุดที่ 2 ประกอบด้วยผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในประชาสังคม ทั้งชุมชน โรงเรียน และ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

3. การวิจัยตั้งอยู่บนแนวคิดการจัดการความรู้ซึ่งในที่นี้นิยามว่า องค์ความรู้เป็นทุนรูปแบบ หนึ่งซึ่งเป็นปัจจัยหลักในการขับเคลื่อนทางสังคม ดังนั้นการวิจัยจึงมีลักษณะเชิงประยุกต์แบบบูรณา การ

จากพื้นฐานวิจัยของ 3 ข้อที่กล่าวมาข้างต้นทำให้การบริหารวิจัยจะต้องเน้นการมีส่วนร่วม ของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง เช่น กลุ่มอาจารย์ ผู้นำชุมชน ผู้นำท้องที่ ผู้นำท้องถิ่น ผู้นำข้าราชการ และ นักการเมืองผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชน ทั้งชุมชน โรงเรียน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

การวิจัยแบบผสมผสาน (mixed method)

การวิจัยเชิงผสมผสานนั้น มีรากฐานทางปรัชญาอยู่ที่สำนักปฏิบัตินิยม ในฐานะที่เป็นญาณ วิทยาแนวทางหนึ่ง ฐานคิดปฏิบัตินิยมมองกรรมวิธีการวิจัยว่าเป็นเครื่องมือ (instrument) ที่ไม่ควรไป ยึดมั่นถือมั่น แต่ควรให้ความสำคัญต่อผลการวิจัยที่ตอบคำถามวิจัย โดยผู้วิจัยจะใช้กรรมวิธีวิจัยแบบ ไหนก็ได้ ลักษณะทั่วไปของปรัชญาปฏิบัตินิยมที่สำคัญมีดังนี้ คือ (Teddie and Tashakkori, 2009 : 74)

1. เป้าหมายของปฏิบัตินิยม คือ การแสวงหาทางสายกลางระหว่างแนวปรัชญาที่มุ่งหา ความรู้ที่แน่นอนตายตัว (dogmatism) และแนวปฏิเสธความรู้ที่แน่นอน (skepticism) โดยปฏิบัติ นิยมมุ่งแสวงหาทางออกที่จะปฏิบัติได้จริงในการตอบปัญหาทางปรัชญาที่ถกเถียงกันมายาวนาน

2. ปฏิบัตินิยมปฏิเสธแนวคิดทางปรัชญาที่มีลักษณะเป็นคู่ตรงข้ามกัน เช่น เหตุผลนิยมกับ ประสบการณ์นิยม สัจจะนิยมกับสำนักต่อต้านสัจจะนิยม เจตจำนงเสรีกับนิตินิยม ปราบกฎการณ์และ ความเป็นจริง อัตวิสัยและภาววิสัย เป็นต้น แต่ปฏิบัตินิยมเสนอวิธีการเชิงปฏิบัติในการแก้ไขปัญหาคู่ ตรงข้ามในทางปรัชญาดังกล่าว รวมทั้งได้เสนอทางเลือกในทางวิธีวิทยาด้วย

3. ปฏิบัตินิยมเข้ามาแทนที่แนวคิดที่แบ่งแยกระหว่างโลกภายในกับโลกภายนอกด้วย แนวคิดที่เน้นกระบวนการความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมกับชีวิตมนุษย์ ดังนั้นปฏิบัตินิยมจึงมองความรู้อ ว่าเป็นทั้งสิ่งที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมาและเป็นความเป็นจริงของโลก

4. ทฤษฎีในทัศนะของปฏิบัตินิยมนั้นมีฐานะเป็นเพียงเครื่องมือมากกว่าเป้าหมายการวิจัย ดังนั้น ทฤษฎีที่ถูกต้องจึงตั้งอยู่บนฐานที่ว่าสามารถใช้ในการพยากรณ์และประยุกต์ได้อย่างไร

5. ปฏิบัตินิยมยืนยันถึงความหลากหลายนิยม (pluralism) และให้ความสำคัญต่อการบูรณาการแบบผสมผสาน (eclecticism) ระหว่างทฤษฎีต่าง ๆ รวมถึงวิธีการวิจัยรูปแบบต่าง ๆ เพื่อช่วยให้เกิดความเข้าใจมนุษย์และโลกมากขึ้น

6. ปฏิบัตินิยมมองว่าการค้นคว้าหาคำตอบทางสังคมทั้งในรูปแบบการทำวิจัยและการเรียนรู้ใช้ชีวิตประจำวันมีลักษณะคล้ายคลึงกัน เนื่องจากนักวิจัยหรือประชาชนต่างก็ต้องทดลองความเชื่อและทฤษฎีของตัวเองโดยอาศัยประสบการณ์และการลองลงมือทำเพื่อตรวจสอบให้เห็นว่าอะไรได้ผล อะไรช่วยแก้ปัญหา อะไรช่วยตอบคำถามและอะไรที่ช่วยให้คนเราสามารถอยู่รอดได้ในการดำรงชีวิต

7. ปฏิบัตินิยมมองความจริงเป็น 2 ระดับคือ ความจริงแท้หรือปรมาตัสัจจะและสมมติสัจจะ สมมติสัจจะนั้นมีลักษณะชั่วคราวเป็นเสี่ยงเสียวหรือเป็นเพียงเครื่องมือที่ใช้ประโยชน์ เนื่องจากสมมติสัจจะเป็นสิ่งที่มนุษย์ใช้เพื่อการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน

8. ปฏิบัตินิยมใช้การปฏิบัติการเพื่อที่จะสร้างปรัชญาและสนับสนุนทฤษฎีที่นำมาใช้ได้จริง (practical theory)

9. ปฏิบัตินิยมแสดงจุดยืนในเชิงคุณค่าอย่างเปิดเผยในการทำวิจัย คุณค่าเหล่านั้นนักวิจัยได้รับมาจากชีวิตทางวัฒนธรรมของตัวเอง เช่น ประชาธิปไตย เสรีภาพ เสมอภาคและความก้าวหน้า

เพื่อให้แผนงานวิจัยนี้สามารถที่จะตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัยได้อย่างดีนั้น ผู้วิจัยจะผสมผสานระหว่างวิธีการวิจัยในรูปแบบต่างๆ ดังนี้

ชนิดของข้อมูลเอกสาร เพื่อให้ง่ายแก่การเสาะแสวงหาและความเข้าใจ อาจจำแนกข้อมูลเอกสารเป็น 2 ชนิด ดังนี้ (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2559 : 153-154)

1) สถิติและบันทึกต่าง ๆ หมายถึง ข้อมูลที่ได้มีการเก็บรวบรวมอย่างเป็นระบบระเบียบต่อเนื่องกันมาเป็นระยะเวลาานพอควร ข้อมูลสถิติมักเป็นตัวเลข เช่น ปริมาณน้ำฝนที่ตก จำนวนเด็กเกิดใหม่ จำนวนประชากรวัยเรียน ส่วนข้อมูลบันทึกเป็นเรื่องเหตุการณ์เรื่องราว เช่น หนังสือราชการ กิจจานุเบกษา บันทึกประจำวัน ตัวอย่างที่ยกมานี้เป็นสถิติและบันทึกของทางราชการ แต่นักวิจัยก็อาจใช้สถิติบันทึกของกลุ่มบุคคล องค์กรหรือบุคคลได้ เช่น สถิติการให้กู้ยืมเงินของกลุ่มเกษตรกรในตำบลใดตำบลหนึ่ง จากจำนวนและอัตราการเติบโตของลูกสุกรที่บริษัทซีพีนำมาให้เกษตรกรเลี้ยง ปริมาณน้ำฝนและระยะเวลาที่ตกที่มหาอยู่ สุรนรธัย จดไว้ที่ฝาผนังบ้าน ข้อมูลเอกสารประเภทแรกมักจะหาได้จากหน่วยราชการที่เป็นผู้รับผิดชอบในการเก็บและสะสมข้อมูลในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง

ตัวอย่างเช่น เขตหรืออำเภอมีสถิติผู้เกิดและผู้ตาย โรงพยาบาลมีสถิติผู้ป่วย การหาข้อมูลอาจหาได้ทั้งระดับท้องถิ่นและระดับกระทรวง ทบวง กรม แต่บางครั้งจะพบว่าข้อมูลไม่ตรงกัน ในปัจจุบันมีข้อมูลชุดหนึ่งที่เรียกว่า กชช. 2ค. เป็นแบบเก็บข้อมูลของคณะกรรมการพัฒนาชนบทแห่งชาติ มีลักษณะครอบคลุมข้อมูลในชุมชนชนบทเกือบทุกด้าน ผู้วิจัยจึงใช้ข้อมูลนี้ให้เป็นประโยชน์ได้ ข้อมูล กชช. 2ค. นี้มีอยู่ที่อำเภอและจังหวัดต่างๆ และถูกนำมาเข้าเครื่องคอมพิวเตอร์ที่สำนักทะเบียนและประมวลผลมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และหน่วยงานอื่นอีกหลายแห่ง ผู้ที่ต้องการใช้จะต้องทำหนังสือขอใช้เป็นทางการ

2) เอกสาร หมายถึงข้อมูลในเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่มีอยู่เป็นลายลักษณ์อักษรหรืออาจเป็นแผ่นผัง รูปภาพ ข้อมูลเหล่านี้ได้แก่ ข่าวหรือบทความในหนังสือพิมพ์ จดหมายโต้ตอบระหว่างบุคคล

ประกาศของทางราชการ ตัวยกกฎหมาย บันทึกส่วนตัว อัดชีวประวัติ บทเพลง คำขวัญ ตำนาน ฯลฯ ข้อมูลเอกสารทั้งที่เป็นของทางการและของส่วนตัวเช่นเดียวกัน

การวิจัยประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า (oral history)

เป็นการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (non-structured interview) กล่าวคือ เป็นการสัมภาษณ์ที่ใช้คำถามวิจัยหลักเป็นตัวนำในการสัมภาษณ์ โดยผู้ให้สัมภาษณ์จะเป็น ผู้อาวุโสที่เป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informant)

การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (non-structured interview) หรือการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (informal interview) การสัมภาษณ์ประเภทนี้มีความยืดหยุ่นมากเพราะมีวัตถุประสงค์ให้ผู้ให้ข้อมูลมีอิสระที่จะอธิบายแนวความคิดของตนเองไปเรื่อย ๆ ในบางครั้งผู้วิจัยเพียงแต่กล่าวนำให้ผู้ให้ข้อมูลทราบแนวความต้องการ แล้วให้ผู้ให้ข้อมูลเล่าเรื่องโดยอิสระทำให้เกิดความยุ่งยากได้ ฉะนั้นการสัมภาษณ์ประเภทนี้จึงเหมาะที่จะใช้กับเรื่องที่ผู้วิจัยยังไม่มีแนวคิดเฉพาะเจาะจงสำหรับเรื่องที่รับ ถ้ามีแนวความคิดทางด้านทฤษฎีในเรื่องนั้น ๆ ชัดเจนอยู่แล้ว การสัมภาษณ์ในลักษณะนี้มีข้อควรคำนึงอยู่ว่าข้อเท็จจริงที่ได้มาอาจจะไม่มีความหมายหรือความน่าเชื่อถือเท่าไรนัก หากผู้วิจัยไม่รู้จักตีความโดยอาศัยทฤษฎีต่างๆ ด้วยเหตุนี้สิ่งที่ผู้วิจัยจะต้องพัฒนาขึ้นมาอีกอันหนึ่งก็คือ การตีความหมายของข้อเท็จจริงซึ่งก็ขึ้นอยู่กับแนวการวิจัย (สุภางศ์จันทวานิช. 2542 : 77)

การสัมภาษณ์ในเชิงคุณภาพ

การสัมภาษณ์ในเชิงคุณภาพ แบ่งออกเป็น 2 แบบ คือ

1. การสัมภาษณ์โดยใช้แบบสัมภาษณ์ (interview schedule) หรือการสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ (formal interview) การสัมภาษณ์ประเภทนี้มีลักษณะคล้ายกับการใช้แบบสอบถาม และเป็นวิธีที่ค่อนข้างง่ายสำหรับผู้สัมภาษณ์เพราะคำถามต่างๆ ได้ถูกกำหนดขึ้นเพื่อใช้ประกอบกับการสัมภาษณ์ไว้ล่วงหน้าแล้ว ลักษณะของการสัมภาษณ์จึงเป็นการสัมภาษณ์ที่มีข้อคำถามเป็นมาตรฐานแน่นอนตายตัวคือ จะใช้คำถามแบบเดียวกันไม่ว่าจะถามผู้ใด มีลำดับขั้นตอนเรียงเหมือนกัน เราเรียกเครื่องมือที่ใช้ในการสัมภาษณ์แบบนี้ว่า แบบสัมภาษณ์ (interview schedule) ซึ่งในการตั้งคำถามนั้นจะเป็นการตั้งคำถามแบบเดียวกับแบบสอบถาม คือมีทั้งคำถามที่ต้องการคำตอบเฉพาะเจาะจงและคำถามที่ให้ตอบได้ตามความต้องการ (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์. 2559 : 93)

2. การสัมภาษณ์เจาะลึก (in-depth interview) เป็นการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (semi-structured interview) การสัมภาษณ์ประเภทนี้มักจะใช้ควบคู่ไปกับการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม ตัวผู้วิจัยหรือผู้วิเคราะห์ข้อมูลมักจะเป็น ผู้สัมภาษณ์เองจึงรู้ว่าต้องการข้อมูลแบบใด เพื่อวัตถุประสงค์ใด ฉะนั้นจึงตั้งคำถามในขณะที่สัมภาษณ์ได้โดยอาจจะเตรียมแนวคำถามกว้างๆ มาล่วงหน้า การสัมภาษณ์ประเภทนี้จะเรียกว่า การสัมภาษณ์แบบมีจุดความสนใจเฉพาะ (focus interview) หรือการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ซึ่งหมายถึงการสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยมีจุดสนใจอยู่แล้วจึงจะพยายามสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล ให้เข้าสู่จุดที่สนใจ ฉะนั้นผู้วิจัยจะต้องรู้ก่อนแล้วว่าต้องการข้อมูลอะไร ชนิดใด เมื่อเห็นว่าผู้ให้ข้อมูลพูดนอกเรื่องหรือนอกจุดที่ผู้วิจัยสนใจก็จะพยายามเข้าหาประเด็น

ที่ต้องการสัมภาษณ์โดยจะใช้แนวการสัมภาษณ์ (interview guide) เป็นเครื่องมือในการสัมภาษณ์ (สุรางค์ จันทวานิช. 2542 : 77-76)

การตรวจสอบข้อมูลเชิงคุณภาพ

เมื่อได้เก็บรวบรวมข้อมูลครบถ้วนด้วยวิธีการหลัก ๆ ที่กล่าวมา หรือด้วยวิธีการอื่น ๆ เช่น การใช้แบบสอบถาม การใช้ข้อมูลเอกสาร การทำแบบทดสอบ ฯลฯ ประกอบด้วยแล้ว ผู้วิจัยเชิงคุณภาพจำเป็นต้องตรวจสอบข้อมูล การตรวจสอบข้อมูลในการวิจัยต้องกระทำพร้อม ๆ กับที่เก็บข้อมูล เป็นการตรวจสอบทันทีในสนาม ด้วยเหตุนี้ผู้เก็บรวบรวมข้อมูลสนามในการวิจัยเชิงคุณภาพจึงต้องเป็นผู้ที่เข้าใจโจทย์ปัญหาของการวิจัย และสมมติฐานปลีกย่อยต่าง ๆ ที่อาจตั้งขึ้นหรือได้ตั้งไว้แล้วก่อนเริ่มเก็บข้อมูล เพราะการตรวจสอบข้อมูลในสนาม เป็นการเริ่มที่แบบฝึกหัดทางความคิดหลังจากที่ได้ตรวจสอบข้อมูลในสนามแล้ว ผู้วิจัยยังสามารถตรวจสอบข้อมูลได้อีกเป็นระยะ ๆ เช่น หลังจากที่ได้เขียนบันทึกภาคสนามและอ่านบันทึกนั้นแล้ว เมื่อต้องการตรวจสอบ ข้อมูลก็ย่อมทำได้หรือเมื่อออกจากสนามไปแล้วอยู่ในระหว่างวิเคราะห์ข้อมูลขั้นสุดท้ายก็อาจย้อนกลับมาตรวจสอบข้อมูลบางส่วนอีกได้ ถ้าหากข้อมูลที่ได้ไปแต่เดิมมีลักษณะแปลกไม่สอดคล้องกับข้อมูลอื่น ๆ ในชุดเดียวกัน

การตรวจสอบข้อมูลอาจทำได้หลายวิธีดังนี้ (สุรางค์ จันทวานิช. 2534 : 99-101)

1) การตรวจสอบข้อมูลจากแหล่งข้อมูลบุคคลที่ต่างกัน ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงแหล่งข้อมูลบุคคลที่ใช้ให้หลากหลายออกไป เช่น เคยสัมภาษณ์นาย ก. ในเรื่องทัศนคติต่อผู้นำชุมชน ก็เปลี่ยนเป็นสัมภาษณ์นาย ข.บ้าง เพื่อตรวจสอบว่าผู้นำชุมชนในทัศนะของหลาย ๆ ฝ่ายเป็นอย่างไบบ้างสอดคล้องหรือขัดแย้งกันอย่างไร เพราะอะไร

2) การตรวจสอบข้อมูลในสถานที่ต่างกัน ได้แก่ การเปลี่ยนสถานที่ได้ข้อมูลเรื่องเดียวกัน เช่น ผู้วิจัยที่ได้ข้อมูลเกี่ยวกับผู้นำชุมชนจากการประชุมขององค์กรท้องถิ่น เช่น คณะกรรมการหมู่บ้านอาจเก็บข้อมูลของผู้นำคนเดียวกันนี้ในสถานที่อื่น เช่น ที่บ้าน ที่วัด ที่ในเมือง ฯลฯ

3) การตรวจสอบข้อมูลใช้เวลาที่ต่างกัน ได้แก่ การเปลี่ยนช่วงเวลาที่จะได้รับข้อมูล เช่น เคยเก็บข้อมูลเกี่ยวกับการทำงานพัฒนาของผู้นำชุมชนในหน้างานพัฒนาฯ มชน ได้แก่ หน้าแล้ง อาจเปลี่ยนเป็นเก็บข้อมูลเดิมในหน้าฝนและหน้าหนาว หรือเปลี่ยนช่วงเวลาในวันหนึ่ง ๆ ที่จะเก็บข้อมูลนี้อาจแปรผันไปตามช่วงเวลาเช้าสายบ่ายเย็น เช่น กิจกรรมประจำวันในงานบ้าน และงานไร่นาของเกษตรกร หญิง เป็นต้น

4) การตรวจสอบข้อมูล โดยใช้ผู้เก็บข้อมูลที่ต่างกัน ข้อมูลบางอย่างเปลี่ยนไปตามคุณสมบัติของผู้เก็บ เช่น ผู้วิจัยหญิงกับผู้วิจัยชายจะทำความเข้าใจและร่วมวงสนทนาในบางสถานการณ์ได้ต่างกัน เช่น ในวงเหล้า ในวงนันทาซุบซิบจึงควรมีการเปลี่ยนตัวผู้รับข้อมูลเพื่อจะได้ตรวจสอบว่าได้รับข้อมูลครบถ้วนและตรงกันหรือไม่

5) การตรวจสอบข้อมูลกับเจ้าของข้อมูล ถ้าหากความสัมพันธ์ของผู้วิจัยและชาวบ้านดีพอชาวบ้านอาจตรวจสอบข้อมูลที่ตนเก็บได้กับเจ้าของหรือตัวผู้ให้ข้อมูลเองโดยตรงเลยว่า ข้อมูลที่ได้มานั้นถูกต้องแล้วหรือไม่ ความสนิทสนมไว้นี้เชื่อใจกันจะเป็นตัวกำหนดคุณภาพความแม่นยำเที่ยงตรงและความเชื่อถือได้ของข้อมูล ตัวอย่างของการตรวจสอบแบบนี้คือ การเปิดโอกาสให้เจ้าของข้อมูล (โดยเฉพาะคนสำคัญ ๆ) ได้ตรวจเซ็นเซอร์ ข้อมูลก่อนนำไปเผยแพร่

การตรวจสอบข้อมูลเป็นขั้นตอนที่สำคัญขั้นหนึ่งในการวิจัยเชิงคุณภาพ เพราะคนทั่ว ๆ ไป มักสงสัยว่าข้อมูลที่ผู้วิจัยเชิงคุณภาพได้มานั้นมีความเชื่อถือได้เพียงใด ทั้งนี้เนื่องจากผู้วิจัยได้ข้อมูลมาจากการเข้าไปคลุกคลีกับชุมชนจึงอาจเกิดความลำเอียง ขาดความเป็นภาวิสัยหรือในทางตรงกันข้าม ผู้วิจัยอาจเขียนยกเมฆข้อมูลขึ้นเองโดยไม่มีความจริงอยู่เลยหรือมีอยู่น้อยมาก การตรวจสอบข้อมูลที่เก็บรวบรวมมาได้อย่างรอบคอบและการแสดงให้เห็นในรายงานผลการวิจัยว่าผู้วิจัยได้ใช้วิธีการใดบ้าง ในการตรวจสอบข้อมูลจนแน่ใจความเชื่อถือได้ของข้อมูล จะช่วยให้ข้อสงสัยดังกล่าวตกไป ผู้วิจัยเชิงคุณภาพยังต้องเป็นผู้มีวุฒิภาวะในการวิจัยเพียงพอที่จะรู้จักตั้งคำถามให้กับตนเองและตรวจสอบความละเอียดอ่อนของตนเองในฐานะเครื่องมือวิจัยก่อนที่จะต้องมีผู้อื่นมาทำหน้าที่ดังกล่าวให้

การวิเคราะห์ข้อมูล

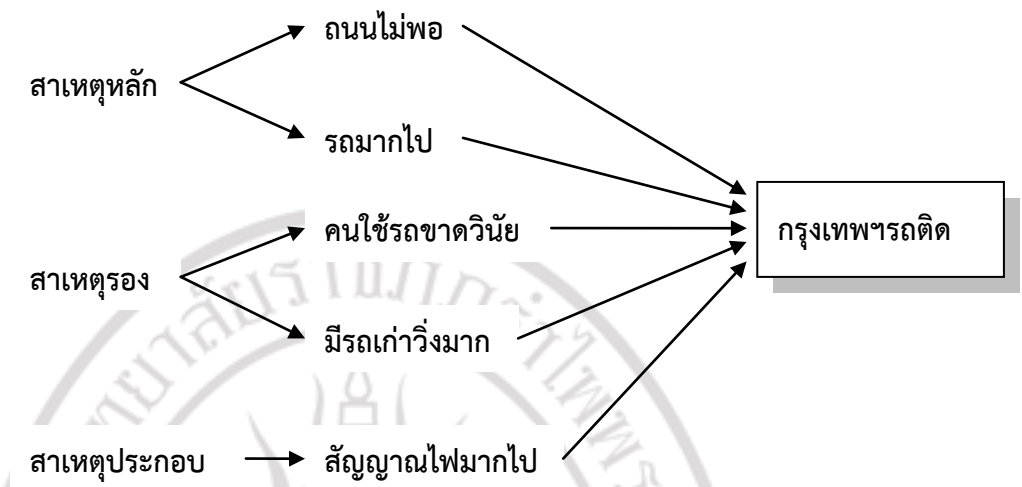
ในการวิจัยตามแผนงานนี้ จะใช้การวิเคราะห์ข้อมูลในเชิงคุณภาพเป็นหลัก การวิเคราะห์ข้อมูลในเชิงคุณภาพนั้นมีลักษณะเรียกว่า การวิเคราะห์สาระหลัก (thematic analysis) โดยการตีความข้อมูลให้เห็นความหมาย (meaning) ภายใต้บริบท (context) ในแผนงานนี้จะใช้รูปแบบการวิเคราะห์ 3 แนวใหญ่ๆ คือ

1) การจัดหมวดหมู่ของข้อมูลให้เป็นระบบ การจัดข้อมูลให้เป็นระบบเพื่อใช้ในการวิเคราะห์เทคนิคในเชิงคุณภาพ เช่น การจำแนกประเภทข้อมูล (typological analysis or taxonomy analysis) หรือการแบ่งช่วงทางประวัติศาสตร์ (periodization) เป็นต้น

2) การวิเคราะห์แบบเปรียบเทียบ (comparison) เป็นการแสวงหาความเหมือนและความแตกต่างที่มีอยู่ในคุณลักษณะ (qualities) หรือคุณสมบัติ (attributes) ของข้อมูลตั้งแต่สองชุดขึ้นไปอย่างเป็นระบบ เพื่อสร้างข้อสรุปที่ระบุถึงลักษณะร่วมและแตกต่างของข้อมูล (สุภางค์ จันทวานิช . 2534 : 71) ตัวอย่างเช่น เทคนิคการเปรียบเทียบในเชิงวิเคราะห์ (analytic comparison) ของการวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นต้น

3) การวิเคราะห์กระบวนการ (processual analysis) เป็นการจำแนกกิจกรรมที่ต่อเนื่องตามลำดับเวลา เช่น การวิเคราะห์ตารางลำดับเวลา (time-ordered matrix) ในเชิงคุณภาพ เป็นต้น

4) การวิเคราะห์ความเป็นเหตุเป็นผล (cause and effect relationship) การวิเคราะห์ข้อมูลชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลชุดหนึ่งกับข้อมูลอีกชุดหนึ่งโดยข้อมูลชุดที่หนึ่งจะถือว่าเป็นเหตุและส่วนข้อมูลอีกชุดหนึ่งก็จะเป็นผล ในการวิเคราะห์โดยทั่วไปนั้นเป็นที่ยอมรับกันว่าสิ่งที่เป็นเหตุจะต้องเกิดขึ้นก่อนสิ่งที่เป็นผล นอกจากนี้ ในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์เหตุและผลทางสังคม จะพบว่า ผลจะเกิดจากหลายๆ สาเหตุ (multi-cause) มากกว่าเป็นเพียงสาเหตุเดียวโดดๆ (mono-cause) ตัวอย่างเช่น เรื่องกรณีรถติดในกรุงเทพฯ จะพบว่ามาจากหลายสาเหตุดังนี้ (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์. 2559 : 144)

ภาพ 3.2 ตัวอย่างการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ในเชิงเหตุและผล

อย่างไรก็ดี การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ในเชิงเหตุและผล สามารถดำเนินการได้ทั้งการวิเคราะห์ในเชิงปริมาณและการวิเคราะห์ในเชิงคุณภาพ กล่าวคือ ในการวิจัยเชิงปริมาณนั้นเราจะเรียกชุดข้อมูลที่ถูกกำหนดให้เป็นสาเหตุว่า ตัวแปรอิสระ (independent variable) ส่วนชุดข้อมูลที่ถูกกำหนดให้เป็นผลว่า ตัวแปรตาม (dependent variable) ส่วนในการวิจัยเชิงคุณภาพการวิเคราะห์ไม่ได้กำหนดค่าที่วัดได้เป็นตัวเลข แต่ผู้วิจัยจะต้องให้น้ำหนักว่า สาเหตุใดสำคัญที่สุด โดยอาจอาศัยทฤษฎีเป็นตัวช่วย ดังนั้นการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ในเชิงเหตุและผลจึงเป็นการเชื่อมโยงข้อมูลหรือเหตุการณ์เพื่อเสนอแนะให้เกิดความคิดความเข้าใจในเหตุการณ์ (suggestive analysis) มากกว่าการระบุว่าเป็นตัวกำหนดจากเหตุตายตัว (deterministic) (สุภางค์ จันทวานิช. 2534 : 108-109)

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี